

форма розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу ставить під сумнів ефективність забезпечення змагальності та рівності сторін. Як зауважується з цього приводу у рішенні Європейського суду з прав людини в справі «Надточій проти України», принцип рівності сторін передбачає, що кожна сторона повинна мати розумну можливість представляти свою сторону в умовах, які не ставлять її в суттєво менш сприятливе становище в порівнянні з опонентом (п. 26) [4].

Вищенаведене дозволяє стверджувати, що під час дії воєнного стану законодавець передбачив можливість застосування спеціальної процедури розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу затриманій особі, яка передбачає дистанційну форму участі сторони захисту. Застосування такої спеціальної процедури допускається лише у виняткових випадках та за умови реальної неможливості забезпечення безпосередньої присутності сторони захисту у судовому засіданні.

Список використаних джерел

1. Конституція України : прийнята 28 черв. 1996 р. ; зі змін. та допов. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : затв. Законом України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-1775>.

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : прийнята 4 листоп. 1950 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

4. Справа «Надточій проти України» (Заява № 7460/03) : рішення Європейського суду з прав людини від 15 трав. 2008 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_404#Text

Денисенко Григорій Владленович,
старший науковий співробітник наукової
лабораторії № 1 Навчально-організаційного
центру Національної академії Служби
безпеки України, доктор філософії в галузі
«Право»

ОЗНАЙОМЛЕННЯ З МАТЕРІАЛАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ, ЯКІ МІСТЯТЬ ВІДОМОСТІ, ЩО СТАНОВЛЯТЬ ДЕРЖАВНУ ТАЄМНИЦЮ

Ознайомлення сторін захисту та обвинувачення з матеріалами кримінального провадження здійснюється у разі, коли прокурор визнає, що зібрані під час досудового розслідування докази є достатніми для складання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. Зазначена процесуальна дія чинним КПК України визначена як

відкриття матеріалів іншій стороні. Здійснення зазначеної процесуальної дії означає надання стороною обвинувачення для ознайомлення стороні захисту усіх матеріалів кримінального провадження, що були здобуті під час досудового розслідування.

Процесуальна дія «відкриття матеріалів іншій стороні» надає право стороні захисту ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування, які є в розпорядженні прокурора, слідчого. Під час виконання цієї процесуальної дії сторона захисту, відповідно до ч. 2, 3, 4 ст. 290 КПК України, має право скопіювати або відобразити відповідним чином будь-які речові докази або їх частини, документи або копії з них, а також надати доступ до приміщення або місця, якщо вони знаходяться у володінні або під контролем держави, і прокурор має намір використати відомості, що містяться в них, як докази у суді.

Процесуальний порядок здійснення відкриття матеріалів іншій стороні суттєво змінюється у разі закінчення досудового розслідування у кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю.

Відповідно до ст. 517 КПК України, досудове розслідування, а також судовий розгляд у кримінальному провадженні, яке містить державну таємницю, проводиться з дотриманням вимог режиму секретності.

Це означає, що ознайомлення стороні захисту з матеріалами такого кримінального провадження під час відкриття матеріалів іншій стороні може здійснюватися лише за спеціальними правилами, які забезпечують дотримання режиму секретності. Системний аналіз норм КПК України дозволяє виділити два таких спеціальних правила: 1) обов'язкове отримання учасниками кримінального провадження спеціального допуску та доступу до державної таємниці; 2) передбачення особливого процесуального порядку здійснення відкриття матеріалів іншій стороні.

Відповідно до ч. 3 ст. 517 КПК України, до участі у кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю, допускаються особи, які мають допуск до державної таємниці відповідної форми та яким надано доступ до конкретної секретної інформації (категорії секретної інформації) та її матеріальних носіїв. Зазначене правило не стосується підозрюваного, бо йому роз'яснюються лише вимоги ст. 28 Закону України «Про державну таємницю», де передбачено відповідальність за розголошення відомостей, що становлять державну таємницю.

Згідно з вимогами ч. 4 ст. 517 КПК України, для того щоб здійснити відкриття матеріалів іншій стороні, захисник та законний представник змушені отримати допуск та доступ до державної таємниці. Порядок отримання допуску і доступу до державної таємниці врегульовано нормами Закону України «Про державну таємницю».

Відповідно до ст. 22 зазначеного Закону, допуск до державної таємниці надається дієздатним громадянам України, які потребують

його за умовами своєї службової, виробничої, наукової чи науково-технічної діяльності або навчання. У ст. 27 Закону України «Про державну таємницю» визначено, що доступ до державної таємниці надається дієздатним громадянам України, яким надано допуск до державної таємниці та які потребують його за умовами своєї службової, виробничої, наукової чи науково-дослідної діяльності або навчання. З аналізу розглядуваної статті можна зробити висновок, що доступ до державної таємниці можуть отримати службові особи, науковці або особи, навчання яких неможливе без вивчення матеріалів, які містять у собі державну таємницю. Норма, яка б передбачала допуск і доступ адвоката (захисника) законного представника або інших учасників кримінального процесу, не передбачена.

Не можна здійснити допуск і доступ зазначених учасників кримінального процесу як осіб, які здійснюють службову діяльність, тобто службових осіб. Такий висновок можна зробити з аналізу постанови Пленуму Верховного Суду України № 5 від 26.04.2002 «Про судову практику у справах про хабарництво». У постанові зазначено, що при вирішенні питання, чи є та або інша особа службовою, належить керуватися правилами, які викладено в п. 1, 2 примітки до ст. 364 КК України. У згаданих пунктах зазначено, що службовими особами є особи, які постійно чи тимчасово здійснюють функції представників влади, а також обіймають постійно чи тимчасово на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним повноваженням. Окрім зазначеного, Верховний Суд України у своїй постанові (ППВСУ № 5 від 26.04.2002 «Про судову практику у справах про хабарництво») вказує, що працівники підприємств, установ, організацій, які виконують професійні (адвокат, лікар, вчитель тощо), виробничі (наприклад, водій) або технічні (друкарка, охоронник тощо) функції, можуть визнаватися службовими особами лише за умови, що поряд із цими функціями вони виконують організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські обов'язки. З викладеного можна зробити висновок, що процесуальний порядок допуску і доступу до державної таємниці захисника (адвоката) та законного представника підозрюваного має недоліки. Слід зазначити, що у ст. 23 Закону передбачено випадки ненадання особам допуску та доступу до державної таємниці. Зазначена стаття може бути застосована і до захисника (адвоката) або законного представника у разі встановлення для цього відповідних підстав. У свою чергу, відсутність допуску до державної таємниці унеможливило участь такого процесуального учасника у проведенні процесуальних дій, передбачених ст. 290 КПК України. З огляду на це в КПК України було б доцільно передбачити норми, якими б зазначена ситуація могла бути урегульована. Щодо другого правила, варто звернути увагу на те, що ч. 4 ст. 290 КПК

України надає право стороні захисту під час доступу до матеріалів кримінального провадження робити копії або відображення матеріалів. У разі, коли досудове розслідування здійснюється у кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю, відповідно до § 2 ч. 5 ст. 517 КПК України, захисникам та законним представникам підозрюваного чи обвинуваченого заборонено робити копії з матеріалів, які містять державну таємницю.

Таким чином, підозрюваний, обвинувачений, його захисник та законний представник з метою підготовки та здійснення захисту, відповідно до § 3 ч. 5 ст. 517 КПК України, можуть робити лише виписки з матеріалів, що містять державну таємницю. Вказані виписки зберігаються з дотриманням вимог режиму секретності, а також за умови опечатування, що унеможливило ознайомлення з їх змістом сторонніх осіб.

Передбачення нормами КПК України таких прав має позитивне значення для здійснення захисту. Водночас слід зауважити, що розслідування кримінального провадження може стосуватися, наприклад, підробки документів, які мають гриф секретності, і в таких випадках було б доцільно передбачити право стороні захисту відобразити такі документи, щоб у подальших стадіях кримінального судочинства використовувати їх для захисту прав підозрюваного.

Отже, питання знайомлення сторін з матеріалами кримінального провадження, які містить відомості, що становлять державну таємницю недостатньо врегульованим у чинному кримінальному процесуальному законодавстві. Це питання тісно пов'язане з питаннями допуску адвоката-захисника та інших учасників кримінального процесу до державної таємниці, строків оформлення такого допуску та доступу, які регламентуються «Законом України «Про державну таємницю» та підзаконними правовими актами і які також потребують наукової розробки та відповідних змін та доповнень, що у цілому посилить гарантії державної таємниці у кримінальному, гарантії прав та законних інтересів учасників кримінального процесу і у цілому підвищить ефективність виконання завдань кримінального судочинства, встановлених ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України.

Список використаних джерел

1. Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні: Матеріали *Всеукраїнської наук.-практ. Інтернет-конференції* (27 листопада 2013 р., м. Одеса) / відпов. за випуск Ю. П. Алєнін. Одеса: Юридична література, 2013. 504с.

2. Погорецький М. А. Розгляд клопотань обвинуваченого та його захисника на досудовому слідстві в новому КПК України. *Право обвинуваченого на кваліфікований захист та його забезпечення: матеріали міжн. наук.- практ. семінару* (м. Харків, 1–2 груд. 2005 р.) / Редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – Х. ; К.: ЦНТ, «Гопак», 2006. С. 165–170.

3. Погорецький М. А. Допуск адвоката як захисника до участі у кримінальних справах, матеріали яких становлять державну таємницю. *Вісник Акад. правових наук*. 2009. № 3 (59). С. 209–220.

4. Погорецький М. А. Кримінально-процесуальні гарантії державної таємниці: до визначення поняття. *Вісник прокуратури*. 2009. № 11. С. 88–96.

5. Погорецький М. Прокурор у кримінальному процесі: щодо визначення функцій. *Право України*. 2015. № 6. С. 86–95.

6. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 5 від 26.04.2002 «Про судову практику у справах про хабарництво». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02#Text>.

7. Старенький О. С. Кримінальні процесуальні гарантії захисника як суб'єкта доказування у досудовому розслідуванні: теорія та практика: *монографія*. За загал. ред. д.ю.н., проф. М. А. Погорецького. К.: Алерта, 2016. 336 с.

Денисенко Микола Миколайович,
докторант відділу аспірантури і докторантури
Національної академії Служби безпеки
України, кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ У СФЕРІ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Одним з основних завдань сучасної правової держави є забезпечення неухильного захисту прав і свобод людини під час здійснення кримінального судочинства. Забезпечення права на об'єктивний, неупереджений судовий розгляд будь-якого обвинувачення є важливим елементом основних міжнародних документів у сфері прав людини [1, 3]. Водночас, під час війни або збройного конфлікту існує об'єктивна неможливість забезпечення функціонування механізму захисту прав і основних свобод людини в обсязі мирного часу, що також відображено у базових міжнародних документах.

Значний внесок у дослідження актуальних проблем, пов'язаних з визначенням поняття та класифікації міжнародно-правових актів у сфері захисту прав, свобод і законних інтересів особи в кримінальному судочинстві, джерел кримінального процесуального законодавства України та їх характеристики, зробили такі відомі дослідники, як М.І. Бажанов, Ю.М. Грошевий, Ю.В. Луценко, В.Т. Маляренко, В.Т. Нор, В.М. Тertiшник, В.Г. Уваров, Л.Д. Удалова, О.В. Шмоткін, М.С. Шумило та інші фахівці у галузі міжнародного та кримінального процесуального права. Водночас, ситуація, в якій перебуває Україна внаслідок збройної агресії з боку РФ, потребує подальшого дослідження вказаних питань.

Однією з головних гарантій захисту прав і свобод людини є те, що вони мають бути закріплені у національному законодавстві, у тому